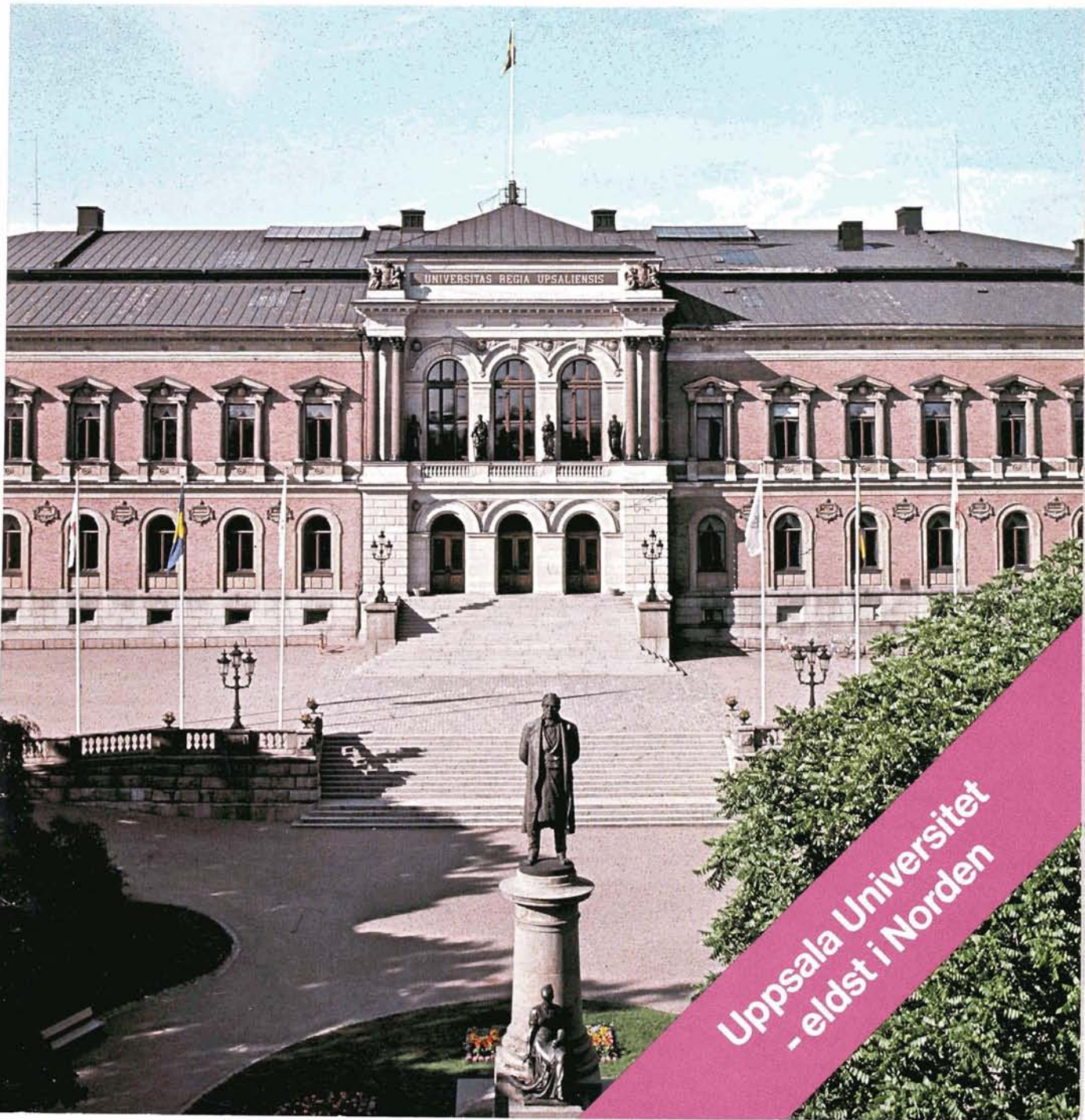

FORSKNINGS NYTT

fra Norges almen-
vitenskapelige forskningsråd

NR. 6 – 1977 ÅRGANG 22

LØSSALG KR. 7,50

Uppsala Universitet
- eldst i Norden

Om humanvitenskapenes teori

Av dosent Tore Nordenstam
Inst. for filosofi, Bergen

Naturvitenskapene var i det 18. århundre en yndet beskjeftigelse for lærde amatører. Markien av Rockingham, som var statsminister i England i to perioder, eksperimenterte for eksempel med utvinning av olje fra tare; og de lærde samfunnsforelesninger om elektrisitet, mekanikk, optikk, osv. ble møtt av et entusiastisk publikum. Universitetene spilte derimot en ytterst beskjedne rolle på det naturvitenskapelige området. De filosofiske disiplinene utgjorde kjernen i universitetsstudiene, og rundt disse grupperte de tradisjonelle fakultetene seg, teologi, juss og medisin.

I slutten av det 19. århundre var situasjonen blitt en annen. Samtidig med industrialiseringen av Nord-Europa holdt naturvitenskapene sitt triumferende inntog på universitetene. Dette resulterte i en legitimitetskrise for de tradisjonelle historisk-filosofiske fagene, de såkalte åndsvitenskapene eller (med en bedre betegnelse) humanvitenskapene. Den klassiske debatten om humanvitenskap kontra naturvitenskap foregikk på denne tiden med deltakere som Dilthey, Windelband og Helmholz.

Humanvitenskapene ble den tapende part i denne interessekonflikten. Dette førte til at naturvitenskapene fikk en forbilledlig status og dannet utgangspunktet for

et nytt begrep om vitenskapelighet som satte seg igjennom på alle felter hvor det foregikk vitenskapelig virksomhet – også i humanvitenskapene. Her prøvde man å løse den teoretiske krise og øke den faglige prestisje ved å ta naturvitenskapene som modell. Det er denne løsningen man pleier å kalle «positivistisk» eller «scientistisk». Noen fortsatte likevel å kjempe mot naturvitenskapenes innflytelse.

De fremhevet humanvitenskapenes egenart og betonte det som skiller dem fra naturvitenskapene snarere enn det som forener dem. Dette var den veien f.eks. Wilhelm Dilthey slo inn på i sine grunnleggende arbeider om humanvitenskapenes teori (bl.a. «Einleitung in die Geisteswissenschaften», 1883).

Positivismestriden

Den første positivismestriden fant sted i slutten av det 19. århundre. I de siste 20 årene har den pånytt oppvakt sinnene i vitenskapsfilosofien så vel som i de berørte fagene, i særdeleshet i sosiologien. I begge tilfellene har man kunnet iaktta de samme strategier: På den ene siden forekommer det forsøk på å assimilere humanvitenskapene til naturvitenskapene; på den andre siden forekommer det forsøk på å fremvise humanvitenskapenes særpreg. I store trekk gjelder dette også for den norske debatten om samfunnsvitenskapenes teori, som er temaet for en nyttig og klargjørende antologi, redigert av filosofen og sosiologen Rune Slagstad (*Positivisme, dialektikk, materialisme*. Den norske debatten om samfunnsvitenskapenes teori, Universitetsforlaget 1976, 398 s.).

Slagstads antologi omfatter tekster fra omtrent tyve forfattere, fordelt på ca. ti samfunnsvitere og ti filosofer. De fleste av tekstene er fra slutten av 60-årene og begynnelsen av 70-årene. Slagstad har dessuten skrevet en sakkyndig og informativ innledning på drøyt 70 sider.

I den norske debatten blir de to strategiene med hensyn til human-

Om humanvitenskapens teori

vitenskapene illustrert av Arne Næss hhv. Hans Skjervheim og hans etterfølgere. Næss' avhandling fra 1936, «Erkenntnis und wissenschaftliches Verhalten», innleder den moderne utvikling i norsk filosofi, og Slagstads antologi begynner da også med en oversettelse av innledningssidene til dette arbeid. Næss presenterte der et vitenskapsteoretisk forskningsprogram som gikk ut på å beskrive det som skjer i vitenskapene med «objektivt-psykologiske metoder» uten bruk av begreper som «mening», «betydning», «betydningsopplevelse», «intensjonal relasjon mellom tegn og det betegne».

Det sier seg selv at det ganske raskt måtte oppstå store vanskeligheter med å gjennomføre et slikt analyseprogram, ikke minst for humanvitenskapenes vedkommende. Senere har Næss modifisert sitt vitenskapsteoretiske program og befinner seg idag temmelig langt fra den posisjonen som han forsøksvis inntok i 1936. Men det som er betydningsfullt i denne sammenheng er at han lenge og energisk har hevdet tesen at alle vitenskaper i prinsippet har den samme struktur som naturvitenskapene. Tesen om vitenskapenes logisk-strukturelle enhet kommer tydelig til uttrykk i beskrivelsen av den såkalte forskningsspiralen i

«Innføring i logikk og metode-lære» (flere utgaver fra 1949 og fremover).

En serie steg

Den vitenskapelige virksomhet blir det fremstillet som en serie steg av følgende art: iakttagelse av visse fenomener, hypotesedannelse om dem, deduksjon av konsekvenser, prøving av forutsigelse, korleksjon og modifikasjon av hypotesen, ny deduksjon av konsekvenser, osv. Hypotesene prøver man gjerne å føye sammen til større teoretiske systemer, «hypotetisk-deduktive systemer». «De lengst utviklete vitenskaper er i høyeste grad kjennetegnet ved bruken av den hypotetisk-deduktive metode», skrev Næss i «Innføring i logikk og metode-lære» (3. utg., s. 153). «I andre forskningsområder, f.eks. samfunnsforskningen, trenges ennå veldige arbeider til å få i stand oversyn over hva som foregår, hvorledes institusjoner er innrettet etc. Iakttagelser blir samlet inn etter tilfeldige gjetninger om hvor man vil finne interessant stoff. Isolerte hypoteser søkes bekreftet. Etter hvert stiger dog behovet for at hypotetisk-deduktiv metode bringer orden i et kaos av usystematiske beskrivelser og gjetninger».

Som motstykke til slike forsøk på å assimilere samfunnsvitenskapene til naturvitenskapene kan man se to banebrytende arbeider av Hans Skjervheim fra slutten av 50-årene: artikkelen «Deltakar og tilskodar» og avhandlingen «Objectivism and the Study of Man». (I noe forkortet utgave gjenoppretrykt i Slagstads antologi; også i to nyere bøker fra Skjervheims hånd: «Deltakar og tilskodar og andre essays», Tanum-Norli 1976, og «Objektivismen og studiet av mennesket», Gyldendal 1974). I sin avhandling knyttet Skjervheim

uttrykkelig an til positivisme-debattens første runde og prøvde å «rehabiliterer Diltheys syn: at de transcendentale problem for samfunnsvitenskapene og de historiske vitenskapene er essensielt ulike de parallelle problem med hensyn til naturvitenskapene» (fra Forordet).

«En umulighet»

Et utgangspunkt for hans argumentasjon er iakttagelsen at man i prinsippet ikke kan objektivere seg selv. Den som utfører den objektivt-psykologiske beskrivelsen i Næss' tankeeksperiment kan ikke selv bli fullstendig eliminert i objektivt-psykologiske beskrivelser. Poenget kan bli formulert slik: det er ikke mulig å redusere all menneskelig erfaring til observasjonsmessig erfaring. All observasjon forutsetter erfaring av annet slag, nemlig kommunikativ erfaring. «Det er språket som gjer at vi har ein sams verden», som det ble formulert i «Deltakar og tilskodar».

I «Deltakar og tilskodar» prøvde Skjervheim å skissere de konsekvenser som følger når objektiveringen blir drevet utenfor dens legitime grenser: samfunnet fremstår som noe som følger ubrytelige «naturlover»; man blir fremmedgjort både overfor samfunnet og overfor seg selv. Det etiske, engasjementet, det personlige blir bortført fra arenaen. Der finnes, antydet han, «ein indre samanheng mellom faktualisering, objektivering, Entfremdung, de-personalisering og eliminering av det etiske».

Klargjøring

Det som iblant blir benevnt «positivisme-debatten» eller «den norske debatten om samfunnsvitenskapenes teori» har egentlig ikke vært en *debatt* mellom represen-

tanter for de to strategiene med hensyn til humanvitenskapene. Det har heller vært tale om forsøk på å klargjøre posisjoner, og da i første rekke den posisjon som ble antydnet i Skjervheims tidlige arbeider, som er blitt skoledannende. I dette klargjøringsarbeid har m.a. Audun Øfsti og Dag Østerberg inntatt sentrale posisjoner. Det er ikke riktig å si som Slagstad gjør i forordet til antologien, at debatten opphørte i slutten av 60-årene.

Det har hele tiden foregått et kontinuerlig arbeid med å analysere humanvitenskapenes særart og spesielle forutsetninger. En kan her vise f. eks. til det vitenskapsfilosofiske og vitenskapshistoriske samarbeidet mellom Kunsthistorisk institutt og Filosofisk institutt ved Universitetet i Bergen, som nå har fire år på nakken. Men generelt må man konstatere at det humanvitenskapsteoretiske området er blitt sterkt forsømt til nå, noe som NAVF's konferanserapport «Vitenskapsteoretiske fag» (1976) klart dokumenterer. Det er heller ikke helt treffende å si at arbeidet er begrenset til «samfunnsvitenskapenes teori».

Berører alle

En stor del av arbeidet har ligget på et så generelt plan at det berører alle vitenskaper om mennesket; det gjelder grunnlaget for de humanistiske disiplinene like så meget som for samfunnsvitenskapene i snever forstand. I denne forstand angår det humanvitenskapenes teori i sin alminnelighet. Men i den utstrekning man har gjort bruk av eksempler, har det til nå fremfor alt dreid seg om eksempler fra sosiologi og i en viss utstrekning også pedagogikk og psykologi.

Når en ser tilbake på det som har skjedd i de tyve årene som er

gått siden Skjervheim først publiserte «Deltakar og tilskodar», må en konstatere at en stor mengde temaer er blitt berørt og at en betydelig mengde arbeid står tilbake å gjøre på det analytiske nivå. I 1957 skrev Skjervheim f.eks. om «det transcendentale ego» uten å gå nærmere inn på hva som ligger i dette, samtidig som han pekte på at det er i språket vi har en felles verden; og i 1959 pekte han på intersubjektiviteten som det glemte tema. Men det er først i de siste årene at implikasjonene av språkets og intersubjektivitetens rolle for vitenskapsteorien er begynt å bli tydelige – spesielt under innflytelse fra Wittgenstein, Apel, Habermas o.a. (Se f.eks. Audun Øfstis nylig publiserte avhandling *Språk og fornuft*, Universitetsforlaget 1976, som driver analysen videre i et Apelsk perspektiv. Jevnfor også bidragene til *Refleksjon og handling*, *Festskrift til Hans Skjervheim på 50-årsdagen 9. oktober 1976*, som gir en god oversikt over den aktuelle filosofiske situasjonen).

Denne korte skissen viser oss at den hittidige diskusjonen har lidd under en åpenbar svakhet: diskusjonsnivået har vært meget abstrakt og uten forbindelse med konkret forskning. Diskusjonsforløpet har tatt form av posisjonsmarkering snarere enn analyse av ulike muligheter utfra igangværende forskning. Det fruktbare arbeid med humanvitenskapenes teori vil i fremtiden måtte basere seg på inngående case-studies av ulike vitenskapelige forskningstradisjoner og deres forskjellige forutsetninger. Dette gjelder for samfunnsvitenskapene så vel som for de humanistiske disipliner, som i enda større grad enn samfunnsvitenskapene er blitt forsømt i vitenskapsfilosofiske teoridannelser. ■

De estetiske fags forhold til samfunnsvitenskapene

var tittelen på en konferanse som Rådet for Humanistisk Forskning holdt på Geilo i dagene 7.–9. september. Konferansen samlet ca. 85 forskere fra hele landet til foredrag og diskusjon om bl.a. samfunnsvitenskapelig kunsthistorisk forskning, dikternes rolle i samfunnsdebatten, arkitekturens rolle i samfunnet, publikumsundersøkelser og vårt musikalske morsmål. Konferansens leder, professor Åse Hiorth Lervik, Tromsø, som også er fagrådets ordfører, fremholder overfor Forskningsnytt at konferansen har sitt utgangspunkt i Humaniora-utredningen. Denne viste at det var et utbredt ønske hos humanistiske forskere å orientere seg i retning av samfunnsvitenskapelige metoder og synspunkter, men var i villrede om hvordan de skulle gå frem for å skaffe seg nytte av slike metoder. Ordføreren påpeker at man i dette tilfelle er ute etter å bruke samfunnsvitenskapelige redskaper i humanistisk forsknings tjeneste. Hva som konkret kommer ut av konferansen vil være avhengig av hva den enkelte forsker og de enkelte fagmiljøer mener de kan arbeide videre med. ■

European Science Foundation

(ESF) avholder sitt årsmøte i Strasbourg i dagene 1.–3. november. Norge blir representert ved en delegasjon på syv medlemmer.